
Diskusní studie

Jevy – věci – situace

K fenomenologické ontologii Pavla Kouby

Robert Kanócz

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha
robertkanocz@gmail.com

Pavlu Koubovi k jubileu

Abstract:

Phenomena – Things – Situations

On the Phenomenological Ontology of Pavel Kouba

In this discussion study, the author looks into the articles that Pavel Kouba has devoted to phenomenological ontology over the past twenty-three years. The study's origin, in the immediate sense, can be found in Kouba's recent article in issue 57 of *Reflexe*, titled "Fenomenologie na křižovatce. Zamyšlení nad prací Elišky Fulínové *La conception phénoménologique de l'espace*" ["Phenomenology at the Crossroads. Reflections on Eliška Fulínová's *La phénoménologique de l'espace*"]. In the study presented here, the author summarizes Kouba's project and then draws attention to a different path of phenomenology than that followed by either Fulínová or Kouba (before their paths parted). This different, possible phenomenology gives up on the thinking of the nature of an entity's being, i. e. ontology, and simply focuses on the appearing *situation* and its transformations. The author indicates that which is, for the movement of these transformations, characteristic, and notes on the margins that movement of such a nature can be well described in Czech by the word *osud* ["destiny"].

Keywords: Pavel Kouba, phenomenology, ontology, situation, destiny

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2023.2r.325>

V *Reflexi* č. 57 označil Pavel Kouba¹ v úvaze nad disertací Elišky Fulínové² určitou křižovatku, na níž dnes fenomenologie stojí, a naznačil, kterou cestou je podle něho záhodno se vydat.

V textu zřetelně navazuje zejména na své studie z předchozích přibližně triadvaceti let.³ Chci si při této příležitosti všimnout základních rysů projektu autora, který nejen pro mě již po dobu ještě delší představuje jeden z nejdůležitějších orientačních bodů v oblasti možných pojetí základních problémů fenomenologie, ba možných dnešních podob filosofie vůbec. Následně se pokusím upozornit na křižovatku, na které se *ta* fenomenologie, o níž Kouba ve svém zamyšlení jedinečně uvažuje, už rozhodla, tj. na které se vydala cestou, jež se posléze větví na rozcestí, o němž je řeč ve "Fenomenologii na křižovatce".⁴

V této stručné reakci se (podobně jako Kouba v řečeném článku a leckeřých textech dalších) omezím na náčrt základních možností, o které mi jde, nemohu se pouštět do analýz speciálních fenoménů ani koncepcí dalších filosofů.⁵

* * *

Přinejmenším jedno možné shrnutí celého podniku zní, že Kouba chce domyslet do důsledků postřeh, že s každou určitou skutečností je vždy spolupřítomna možnost něčeho jiného, ba skutečnost bez možnosti jiného, přítomnost bez možné nepřítomnosti nedává žádný smysl. – A ovšem i naopak možnost jiného je vždy vázána na skutečnost tohoto. (Pro přehlednost říkám rovnou: k tomuto principu rozumnou fenomenologickou alternativu neznám.)

S raným Heideggerem, který je mu jedním z hlavních zdrojů inspirace, a s některými dalšími fenomenology se nicméně Kouba rozchází v tom, že

-
- 1 Kouba, P., *Fenomenologie na křižovatce. Zamyšlení nad prací Elišky Fulínové La conception phénoménologique de l'espace. Reflexe*, 2020, č. 57, s. 167–174 (dále citováno jako *Fenomenologie na křižovatce*).
 - 2 *Práce La conception phénoménologique de l'espace* (2016) je dostupná on-line na adrese: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/115480/> [cit. 8. 3. 2023]. Viz též autorčino stručné představení obsahu disertace: Fulínová, E., *Prostorovost zkušenosti. Reflexe*, 2020, č. 57, s. 161–166.
 - 3 Srov. především: Kouba, P., *Smysl konečnosti*. Praha, OIKOYMENH 2001, s. 151–219; týž, *Život rozumění*. Praha, OIKOYMENH 2014; týž, *Řeč a zjevnost*. Praha, OIKOYMENH 2017; a zatím snad nejsyntetičtější text: Kouba, P., *Anatomie přítomnosti*. In: Malá, L. – Šnellerová, T. (eds.), *Petru Fideliovi. Sborník k sedmdesátinám*. Praha, Triáda 2018, s. 89–105.
 - 4 Pochopitelně se opírám (v různých bodech v různé míře) o některé fenomenologické a fenomenologické tak či onak blízké myslitele. Necht' jsou zde jmenování alespoň „pozdní“ Martin Heidegger, Gilles Deleuze, Heinrich Rombach a Hermann Schmitz, z českých autorů pak alespoň Michal Ajvaz a Martin Pokorný.
 - 5 Ani v referátu Koubova projektu se tu nebudu moci vyhnout dílčím zjednodušením. V detailnější diskusi by bylo mj. nutno věnovat bedlivou pozornost shodám a možným posunům mezi jednotlivými Koubovými studii z uvedeného období.

odmítá tuto všudypřítomnou spjatost možnosti a skutečnosti chápat výhradně jako „dílo“ či přínos našeho způsobu rozumění. – Tak nám totiž tato spjatost (jistě – v našem rozumění, kde jinde..) nevystupuje, ukazuje se jako něco, co prostě vyznačuje svět, v němž žijeme. A k tvrzení, že je ryze *naším* vkladem *skrytě*, není *fenomenologický* důvod. (Ani k tomuto přístupu žádnou alternativu představovat nehodlám.⁶⁾

Jak konkrétněji Pavel Kouba tuto spjatost ve svých studiích z posledních pětadvaceti let sleduje?

Za prvé tento princip uplatňuje při zkoumání povahy „bytí (jednotlivého) jsoucího“, především prostě materiálních věcí, s tím, že některé základní rysy s nimi sdílí i jsoucná živá, případně „mající řeč“. *Za druhé* jej sleduje při speciálnějším tázání po charakteru bytí člověka a jeho rozumění, zejména – ale nejen – nakolik své porozumění artikuluje v řeči.

V případě *bytí věcí* Kouba ukazuje neodlučitelnost skutečnosti od možnosti především na jejich vzájemném silovém působení a na jejich bytí v pohybu a klidu. S oporou zejména v – místy domyšlené – Aristotelově fyzice ukazuje, že bytí věci je zcela neodlučitelné od specifických působení na jiné věci a specifického přijímání jejich působení, přičemž tyto procesy působení a odolávání jsou samy neoddělitelné od svého minulého začátku a možnosti svého budoucího konce, resp. zvratu v jinou konstelaci vzájemných působení.

Kouba se vícekrát zaměřuje na jednoduchý příklad místního pohybu⁷ a ukazuje na něm, jak věc je kupříkladu pohybující se věcí jediné vůči věcem v klidu, resp. vůči celé „dimenzi“ věcí v klidu, do níž ale *může* přejít (typicky působením jejich „členů“) – a v rámci „své“ dimenze „musí“ zase vždy osvědčovat svou jedinečnost svébytným interagováním s věcmi dimenze opačné.⁸ V souvislosti s místním klidem a pohybem ukazuje Kouba specifickou spjatost aktuálního a potenciálního také na vztazích prostoru a času, resp. prostoru, času a věci. Proti absolutizaci času, eventuálně prostoru, nebo absolutizaci obou coby nerozlučné dvojice vůči věcem zdůrazňuje, že čas a prostor vystupují jen díky tomu, že buď různá (případně počítaná) místa prochází jeden pohyb (tj. v zásadě pohyb jedné věci), nebo různé pohyby (pohybující se věci) procházejí jedním místem. (Přičemž my vždy aktualizujeme buď jedno, nebo druhé z těchto hledisek.⁹⁾

6 Budíž pro pořádek řečeno, že důvody tohoto postoje jsem zde *možná* – oproti tomu, jak vystupují v Koubových textech – trochu zjednodušil.

7 Že jde pouze o jednoduchý příklad, který ale umožňuje předvést cosi obecnějšího, Kouba pochopitelně jasně reflektuje – srov. např. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 204–205; s. 210–211; s. 219; též, *Život rozumění*, c.d., s. 85 (myslím, že i na posledně jmenovaném místě jde především o *místní* pohyb).

8 Srov. Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 83–85.

9 Viz např. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 173–171; s. 157–161; též, *Anatomie přítomnosti*, c.d., s. 102.

V *rozumění* Kouba zdůrazňuje především nesamozřejmé a nezajištěně podnikané sjednocování a diferenciaci věcí, rozhodování, co brát jako podstatné a co jako vedlejší, co jako určení či projev čeho, potažmo co vůbec vidět jako samu „věc“. Toto sjednocování a diferencování věcí se děje jednáním i poznáváním, což jsou u Kouby dvě stránky „rozumění“.¹⁰ Každé uchopení podstatného, ať myšlenkou či tělesnou akcí, realizuje nějakou možnost, kterou věci (resp. nějaká jejich daná konstelace) otvíraly, a vytváří tak novou skutečnost, nový stav věcí s jemu vlastními možnostmi.¹¹ Z nich některé se může chopit jak někdo jiný, tak my sami, a vytvořit tak zase další skutečnost, nový aktuální stav věcí.

Jedině tím, že přijímá dané stavy věcí, nachází v nich nějaké možnosti, které jsou z jeho hlediska podstatné či nosné, a ty realizuje a nabízí k dalšímu uchopování, vykonává či udržuje člověk své bytí – lze tak říci, že rozumí světu ze sebe a sobě ze světa.¹²

Svá uchopení přitom v Koubových líčeních zpravidla nabízíme druhým lidem k převzetí nějakým nesamozřejmým způsobem – a některá víceméně sdílená uchopení podstatného spolu s některými lidmi proti jiným prosazujeme.¹³

I uchopení podstatného je tedy neodlučné od spolupřítomné možnosti uchopení jiného, které se může posléze ukázat jako šťastnější.

V tom všem se Koubovi přinejmenším daří sugestivně evokovat náhled, že všechny tyto možnosti změny nejsou nahodilé okolnosti, ale nutné aspekty bytí věci, síly, pohybu, místa, postoje, pravdy, souhlasu atd.

(„Křížovatka“ v názvu Koubova článku míní rozcestí mezi důsledným domýšlením nerozlučného vztahu skutečnosti a možnosti, jak je v *rozumění* v rozmanitých podobách přítomen, a všemi pokusy nalézt fundament v jednom pólu této dvojice, resp. nějaké její podoby – přičemž Fulínová dle Kouby přes všechnu pronikavost svých úvah absolutizuje – či alespoň neúměrně vzdvihuje – prostor oproti času a principiálně *neúplnou* přístupnost věcí oproti jejich schopnosti *specificky* působit a *specificky* významňovat svět včetně nás.)

* * *

10 Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 146; týž, *Řeč a zjevnost*, c.d., s. 29; týž, *Jazyk a uznání*. Nad knihou Jindřicha Karáska. *Reflexe*, 2012, č. 43, s. 119–127, viz zejm. s. 126.

11 Srov. Kouba, P., *Řeč a zjevnost*, c.d., s. 31–38.

12 Srov. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 141, 169; týž, *Život rozumění*, c.d., s. 11; týž, *Fenomenologie na křížovatce*, c.d., s. 174.

13 Viz zejm. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 190–198; týž, *Život rozumění*, c.d., s. 94–96; s. 136–154; týž, *Řeč a zjevnost*, c.d., s. 63–69; týž, *Anatomie přítomnosti*, c.d., s. 103–105.

Jak naznačeno, domnívám se, že některé stránky Koubova myšlení nicméně v rámci důsledné fenomenologie alternativu mají. Ta se ostatně možná místy hlásí už v Koubových textech samých, snad nejsilněji v některých bodech jeho úvah o *situovanosti* rozumění a vůbec o vystupování čehokoli v rámci nějaké celkové *situace*.

V závěru studie „Věda a svět (našeho života)“ Kouba píše: „Chceme-li si učinit představu o povaze světa, ve kterém žijeme, nemůžeme se omezit na to, co o něm ‚objektivně‘ vědecky víme. Musíme se obrátit také k roli, kterou věda jako výkon v lidském světě hraje, vzít vážně v úvahu, že se v ní vystavujeme neznámému, které je třeba učinit známým, a že je to možné jenom proto, že jsme schopni na základě (provizorně) známého svou existenci také aktivně tvořit. Teprve z této situace jako celku si můžeme začít utvářet představu o obecnější povaze světa, v němž věci existují v nahlédnutelných vazbách a podle konstatovatelných pravidel, ale výkonem své existence zároveň vstupují do nových vztahů a spolutvoří nová pravidla: právě tím udržují kontinuitu historie, jíž svět jest.“¹⁴

Myslím nicméně, že na toto celkové „dění situace“ v jeho vlastním charakteru se Koubovny analýzy, obecně řečeno, orientují dosti málo. Zaměřují se téměř vždy „jen“ na některé dílčí děje v jeho rámci, resp. na specificky vyhocené podoby těchto dějů. Kouba u různých určení situace, resp. stavů věcí ukazuje, že nejsou možné bez možnosti *něčeho jiného*, přičemž ovšem u tohoto jiného zpravidla neakcentuje neurčitost toho, co to bude, ale právě samo nebytí tím původním, v zásadě tedy „opačnosť“ vůči původnímu. Velmi často hovoří o „druhém smyslu“, který je přítomný nejdřív jako možnost, a v jisté chvíli se stane skutečností.¹⁵

Je, myslím, jasné, že zaměříme-li se na dění proměn celé situace jako takévé, uvidíme, že v něm zvraty přítomnosti určité její (nutně dílčí) charakteristiky v její absenci a přítomnosti „opaku“ hrají omezenou roli. – Dílčích tlaků a určitostí je v situaci typicky možno identifikovat mnoho, její dílčí charakteristiky se většinou nepřevrací v opak, ale kolísá důraz, který na nich leží, pokud se ze situace vytrácejí, tak zhusta postupně; hranice, kdy už přestaly

14 Kouba, P., Věda a svět (našeho života). In: týž, *Život rozumění*, c.d., s. 65–78, zejm. s. 78.

15 Srov. zobecnující formulaci: „Zdvojení typu skutečnost-možnost je dvojitý význam, dvojnáčnost bytí jako struktura, ve které se od počátku a nutně pohybuje i naše předontologické rozumění a která vylučuje jednostrannou fundaci. Všechny ontologické pojmy, jako je identita-různost, pohyb-klid, možnost-skutečnost apod., jsou spjaty tímto vztahem.“ (Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 218.) Dodejme, že tímtež typem vazby k sobě Kouba – alespoň v některých textech – poutá také prostor a čas. Srov. např. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 158–161; týž, *Anatomie přítomnosti*, c.d., s. 101–103; týž, *Fenomenologie na křižovatce*, c.d., s. 174. Patří sem pochopitelně i „reversibilita smyslu“, díky níž se ve „Fenomenologii na křižovatce“ můžeme „zakoušet... z hlediska jsoucen, s nimiž se setkáváme“ (s. 172), s čímž tento text v nárážce na práci Elišky Fulínové spojuje „ontologickou hodnotu“ jsoucna (s. 174).

být přítomné úplně či se změnilo v něco jiného, je často neostrá a nepodstatná. S tímto rozložením důrazů se postupně mění celkové zabarvení situace, přičemž ani zde často není jasné a důležité, kdy v průběhu plynulých proměn začalo něco opravdu nového, a řeč o zvratu v opak často povahu dění postihuje málo a jaksi uměle.

Zaujímat co možná jednoznačné postoje, opírat se při „čtení světa“ o co možná jednoznačné charakteristiky a mít vždy na paměti možnost zvratu v nějak opačný stav jistě lze a může to být, jak ukazuje i Koubovo dílo, nosný a plodný individuální styl orientace či „bytí ve světě“.¹⁶ Jsou ale i styly jiné, a hlavně – kdyby mělo jít o uchopení nejzazší povahy situace (či „bytí ve světě“) a jejích možných tváří, bylo by zaměření na (možné) zvraty „nitrosituacních“ stavů v opak příliš úzké.¹⁷

Jak by bylo možno postupovat, kdybychom chtěli vybudovat obecnou teorii dění *proměn celé přítomné situace*? Myslím, že bychom se mohli pokusit o možná jasně identifikovat momenty či dimenze, jež jsou vlastní situaci jako takové, a sledovat způsoby jejich souhry.

Takový postup v zásadě navrhuje výše citovaný závěr Koubovy studie „Věda a svět (našeho života)“. Podoba spjatosti nás samých, neznáma a určitostí (tj. tří momentů), již zde Kouba načrtává, je specifická, jak odpovídá tomu, že v příslušné studii jde o to, jak se obecnější charakter naší situace projevuje speciálně *ve vědě*.¹⁸ Myslím však, že pro naznačený obecnější účel by stačilo rozlišení řečených tří momentů mírně upřesnit. V momentu neznáma lze rozlišit neurčitou *možnost* (budoucnost) a neurčitost vše určité (v přítomnosti) *obklopující*. A k situaci dále – řekněme pro pořádek, i Koubovy popisy to samozřejmě implikují – nepatří jen děje našeho snažení (např. o vnesení určitosti do neurčita, ale jindy zas rozostřování přílišné určitosti, hájení jedné určitosti proti jiné apod.), ale i děje, jejichž původci se necítí-

16 Srov. Koubovy poznámky o stylu individuálního rozumění všemu, např. na s. 147 *Života rozumění* (c.d.).

17 Motivy a pasáže, které míří mimo dvojznačnost a zvratnost, se u Kouby najdou, některé již byly zmíněny. Speciální pozornost by si v této souvislosti zasloužila studie „Pravda v rozumění“. Otázka, které z mnoha možných určení „věci“ je nejlépe „obyvatelné“, případně problematika mnoha možných stylů rozumění, stylů orientace, ukazují k mnohosti a míře, resp. mířám, tedy zdaleka ne jen k „zvratnosti“. (Srov. Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 147–151.)

Zajímavé je, že apel na vnímání pestrosti oproti (většinou „černobílé“) dualitě se často objevuje v Koubových interpretacích Nietzscheho napsaných před studii skicujícími hermeneutickou ontologií, na které se zaměřuji v tomto textu (srov. např. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 36; s. 47). (Důraz na dualitu, jejíž póly je nicméně třeba hodnotit v různých situacích různě, se ovšem v oněch starších textech místy objevuje také.)

Není vše, co má vyznačovat alternativu, již tu stavím vedle Koubovy koncepce, v jeho textech vlastně alespoň implicitně obsaženo, není vytyčování „alternativy“ malicherné? Osobně se dojmu, že přístup, který v tomto textu navrhuji, je od Koubova celkově vzato zřetelně odlišný, nemohu zbavit.

18 Je jasné, že ne vždy je třeba neznámo činit známým.

me být. Lze tedy rozlišit věc, obklopující neurčito, neurčitou možnost, to, co dělám já, a to, co se děje samo. Nerozborná semknutost těchto momentů, myslím, vyznačuje *situaci*, jak o ní víme, jak „je tu“. Proměny *celého* tohoto souvztahu *naráz* určují poslední charakter všeho dění smyslu, tj. všeho (více i méně záměrného) postřehování a všeho, o čem jakkoli víme. (Větší či menší důraz na různé základní momenty situace generuje její různá typická celková zabarvení.¹⁹)

Kouba odmítá každou snahu osamostatnit možnost či neurčitost, odtrhnout ji od určitosti (a zpravidla jí pak připsat čistě pozitivní hodnotu).²⁰ To, jak již bylo řečeno, považuji za důsledně fenomenologické – možnost tu vskutku vždy je jako jiná vůči přítomným určitostem. K situaci ale podstatně patří vposled zcela neurčitá možnost, jež není jen možností změny toho či onoho, ale situace vůbec a není také skýtaná jen těmi či oněmi věcmi,²¹ ale vůbec tím, že něco určitého je tu, resp. tím, že je tu celý souvztah právě jmenovaných podstatných momentů situace. (To Kouba sice přímo nepopírá, ale nejsem si jist, zda při odmítání „možnosti bez skutečnosti“ uvedené vlastnosti a významy „možnosti vůbec“ jaksí také nemarginalizuje.)

*Nejzazší dění, v němž se momenty situace udržují pohromadě, nemá (jen) charakter formování té či oné určité oblasti tou či onou určitou silou – celek přítomného (tj. souvztah oněch momentů) se v stále nových podobách vynořuje jaksí z ničeho, z „neurčita vůbec“.*²²

19 Pokusil jsem se takové pojetí situace, resp. „situační ontologie“ nastínit v člancích: „Hra jako jedna z tváří bytí“ (In: Benyovszky, L. (ed.), *Ročenka pro filosofii a fenomenologický výzkum*. Sv. VI. Praha, Togga 2016, s. 9–77) a „Zjevování jako takové, nebo tělesné spolubytí ve světě?“ (In: Bednář, M. (ed.), *Patočkovsko myšlení a dnešní svět*. Praha, Academia 2019, s. 83–109).

20 Srov. např.: „... možnost se nikde nevznášá jako ‚možnost vůbec‘... , je vždy možností určitého stavu.“ Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 213.

21 Kouba píše přímo, že pro danou věc jsou možnostmi jiné věci (což je jistě v jistém smyslu také pravda, tvrdím jen, že možnostmi otevírající se ve fenomenální sféře vůči dané věci se tím nevyčerpávají).

Srov. např. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 208–210; s. 219; týž, *Život rozumění*, c.d., s. 85.

22 Kouba mluví o úkolu „uchopit čas v souhře kontinuity a diskontinuity, v sounáležitosti trvání a změny, které jsou sice neustále ve hře, ale nikoli stále stejně“. (Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 113.)

Srov. též: „Ve sféře rozumění lze ovšem posunout měřítko a zaměřit se na uchopení jiné věci. Pak se to, co původně vystupovalo jako náhlá změna smyslu – kupř. smrt panovníka nebo vítězství nad nepřitelem –, může samo ukázat jako trvajícím pohyb; ani tento úže pojatý proces nemůže však mít svůj smysl – totiž umírání nebo bitvy – bez začátku a konce.“ (Tamtéž, s. 107.) Zde se, myslím, dobře ukazuje Koubův (konstantní) důraz na co možná jasné začátky a konce, zpravidla viděné jako změna v (dosud jen potenciální) opak, a nanejvýš zcela okrajový (výslovný) zájem o „měřítko“ či souvislost *nejzazší*, v níž se ukazuje kontinuita a jednotný charakter všezahrnujícího dění zjevnosti (které po mém soudu ke svému bytí v principu jasné začátky a konce dílčích dějů ani dilemata mezi dvěma možnostmi nepotřebuje, byt' fakticky se jistě i téměř takto vyhocené události a situace vyskytují).

Domnívám se přitom, že k takové neurčitosti samé jsou – striktně fenomenologicky vzato – vztaženy principiálně stejně všechny věci, nejen bytosti mající řeč. – Myslím, že rozlišovat, kdy a kde přinášíme věcem jejich vztaženost k neurčitým, „nepředmětným“ momentům, případně k „neurčitosti vůbec“, až my rozumějící, lze jen s nějakým situačně specifickým a na určité roviny omezeným pojetím onoho „přinášení“, nikoli absolutně. – Chceme-li brát opravdu vážně, co se jeví, jsou věci samy (někdy) vztaženy i k nebi, k náladě denní či roční doby, k obzoru a k neznámu minula a budoucna, ba nadto k „neurčitosti vůbec“. Neprožíváme (vždy), že bychom k věcem světa takové atributy a vztahy nějak „připojovali“ až my.

Jde ale Koubovi o obecnou teorii situace? Kouba opakovaně označuje za centrální problém pohusserlovské fenomenologie²³ otázku vztahu jevení věcí k jejich vlastnímu bytí.²⁴ Klíč k povaze tohoto vztahu většinou vposled vidí ve zvratnosti přítomné v dvojčlenném vztahu našeho života a věcí, kde přes vzájemné předpokládání se platí, že věci jsou nějak „nezávislé“ na nás a my na nich, což mj. znamená, že se o ně můžeme a musíme opírat (samo- zřejmě ne *úplně* spolehlivě), ale zároveň si můžeme bez ohledu na ně dělat v zásadě, „co chceme“ (samo- zřejmě ne *zcela* bez ohledu na *všechny* věci).²⁵

Např. v citovaném závěru článku „Věda a svět (našeho života)“ se mihne vztah trojčlenný – a v jistém smyslu je snad v „nezávislosti“ nás a věcí vždy něco jako „otevřená možnost“ stále ve hře jako jakýsi třetí člen. Ale Koubovy popisy jsou stylizovány téměř vždy jako popisy (napjatého) vztahu *dvou* členů.

Onu dvojí nezávislost Kouba opakovaně označuje za „zázračnou“.²⁶ Posun k zaměření na situaci (jako na to nejzazší) by tuto zázračnost umožnil nahlédnout jako speciální případ v jistém smyslu jistě podivuhodného semknutí rozměrů situace. U Kouby však situace vstupuje do hry spíše jako pomocný prostředek či „vodítko“²⁷ k uchopení jiných témat. – Otázka po vztahu bytí a jevení u něho těsně souvisí s obecnější otázkou po smyslu bytí věci či bytosti, resp. po způsobu, jak věci a bytosti „jsou ve světě“. Myslím, že Kouba do značné míry přebírá *otázku, co obnáší bytí jednotlivého jsoucího*, v roli klíčové, téměř „základní“ filosofické otázky. Je zde věrný určité tradici či tradicím, v nichž asi nejdůležitější roli hrají Aristotelés a raný Heidegger. Alter-

23 Jako její představitel zpravidla jmenuje Merleau-Pontyho a Patočku, případně Finka. Viz např. Kouba, P., *Fenomenologie na křížovatce*, c.d., s. 167; *týž, Smysl konečnosti*, c.d., s. 155.

24 Myslím, že vztah jevení a bytí věcí by nebylo možno označit za centrální problém myšlení Heinricha Rombacha či Hermanna Schmitze, kteří patří mezi autory, jimiž se tu inspiroji a pro něž je přinejmenším jednou ze základních „kategorií“ situace.

25 Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 11; s. 67; s. 76–77; s. 144–145. Srov. *týž, Smysl konečnosti*, c.d., s. 66–68.

26 Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 145, srov. též s. 77.

27 Tamtéž, s. 10; s. 76.

nativa, na niž upozorňuji, je snad alternativou především právě vůči tomuto převzetí.

* * *

Soustředění na dění proměn situace, které navrhuji, sleduje jiný záměr, který ale Kouba alespoň místy chce sledovat též – totiž pochopit to, v čem reálně (žitě) trávíme všechen život.²⁸ Už jsem v zásadě řekl, že důsledně fenomenologicky vzato podle mého názoru žijeme především v celkové jevící se *situaci*, jejíž jeden aspekt tvoříme, v situaci spjatosti s proměnlivými určitostmi, které nám nepodléhají zcela, ale jejichž proměny spoluurčujeme (spoluurčující proměny celé situace), a s neurčitostí tvořící k nám i vynořujícím se věcem nezbytný „komplement“.

Musím ještě upřesnit, že těmi určitostmi, které tu vždy (jako prvek tohoto souvztahu) jsou, na opravdu prožívané rovině po mém soudu často vůbec nejsou jednotlivé věci vystupující jako něco, co trvá, i když se nám to zrovna nejeví, natož fyzické věci v prostoru, striktně fenomenálně vzato nežijeme stále mezi věcmi ani v *řečovém* rozumnění, neprožíváme stále angažovanost spolu s jedněmi lidmi proti jiným, k naší situaci nepatří vždy ani rozměr *minulosti*. „Svět“, s nímž jsme svázáni, dokáže být hodně jednoduchý, jen málo diferencovaný (přesto nemůže ztratit nějaké, jakkoli třeba subtilní, „tak“ vztažené k neurčité možnosti změny i tohoto mála určitosti). „Já“ jsem na této elementární rovině jednoduše ten, kdo něco může a něco dělá, resp. spoluurčuje nějaké („toto“) dění – dalšími způsoby jsem identifikován jen někdy, jako o tělesném apod. o sobě nevím neustále.

Brát vážně tyto málo diferencované situace neznamená uzavírat se do nějakého „subjektu“ či „nitra“ – nebyl bych z prezentovaného hlediska vůbec nic bez vztahu k něčemu, co neovládám zcela, ale co nějak usměrňuji (a co jako určité vystupuje „na pozadí“ neurčita, k němuž také mám neredukovatelný vztah). Co navrhuji odmítnout, je vykládání málo diferencovaných podob této situace (primárně) zpětně z jejich diferencovanějších tváří a chápání prvých (vposled) jako „deficientního modu“ danosti druhých.

Myslím, že k označení naznačeného jediného dění, které v oblasti obklopené neurčitem spoluurčují nerozborně jak mé síly, tak síly, které jako své nepocítuji, pro toto dění, které je krom výměny s protějšky (a vposled se „světem“) též cestou dál do neurčita, lze v češtině dobře použít slovo „osud“.²⁹

28 Srov. Kouba, P., *Smysl konečnosti*, c.d., s. 174.

29 *Příruční slovník jazyka českého* rozlišuje následující významy slova „osud“: 1) „nadosobní síla, které všechno neodvratně podléhá a kterou člověk nemůže překonat svou vůlí, fatum“; 2) „(obyč. pl. osudy) životní poměry, okolnosti, nenadálé n. vůbec nahodilé příběhy, události,

Zahlížím-li jako nejzazší rámec, k němuž cokoli odkazuje, takový „osud“, nemohu se ubránit otázce, zda a k čemu vlastně potřebuji ontologii.³⁰ (Jistě – „ontologií“ tu míním zkoumání bytí jsoucího; nazývat „ontologií“ svého druhu i reflexi osudu jako nejzazší, nepřekročitelné souvislosti by asi bylo možné, ale celkově to považuji za příliš zavádějící.)

Krom rozchodu s určitými tradicemi znamená přijetí naznačeným způsobem pochopeného osudu za základní rámec asi také rozchod s některými postuláty čehosi, co někteří považují za „zdravý rozum“, kterému může odporovat „jen blázen“.³¹

Jak bohatou tvářnost dění osudu blíže analyzovat? Mnohost vystupuje v naznačované perspektivě jako mnohost ani ne tak věcí a jednotlivých působení a snášení, ale spíše celých dílčích (více či méně stabilních) situací. Ty se průběžně vynořují z neurčita a mizí, přičemž i o jejich přicházení, udržování a proměnách platí, že jsou nedílně spoluurčovány mými i jinými silami. Z jednoho hlediska jsou vyvolávány věcmi a vyvolávají jiné věci, z jiného hlediska se ale celé dílčí situace vyvolávají vzájemně. Každopádně do sebe dílčí situace různě přecházejí, všelijak se kříží, překrývají a prostupují. Opakují strukturu situace nejzazší, základní momenty situace vůbec v nich na sebe berou specifitější formy a opět v nich pochopitelně jsou více či méně zdůrazněné.

Každá situace představuje určitý jednotný významový rámec a dílčí významové rámce v sobě integruje; mezi ně patří a důležitou roli mezi nimi

(pokr. pozn. č. 29) běh, úděl, poslání, určení“; 3) „budoucí život jednotlivcův, budoucnost“; 4) „neštěstí, pohroma, kletba, trápení“. Slovník je dostupný na [www: https://bara.ujc.cas.cz/](https://bara.ujc.cas.cz/); [cit. 25. 4. 2023].

I v tomto výčtu, který by snad šlo ještě doplňovat, jsou patrné následující aspekty:

- to, co je neodvratné tu,
- to, co „sem“ dané věci staví či „posílá“, tj. ono neurčito, „odkud“ přišly,
- budoucnost,
- (v něčích „osudech“) i jakási souhra toho, co dělám, a toho, co se mi přihází.

Navíc se „osud“ přirozeně pojí s jakousi „univerzalitou“, nějakým způsobem „zahnuje vše“. Alespoň většina jiných označení nejzazší souvislosti má oproti „osudu“ tu nevýhodu, že v opozicích dané – dávající, určité – neurčité, přítomné – budoucí, dílčí – celkové, přiházející se – dělané mnou nedokáže tak přirozeně pokrýt obě strany, resp. naznačit jejich soupatřičnost.

30 Srov. zde Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 64.

31 V textu „Individualita a jazyk“ (In: Nitsche, M. – Sousedík, P. – Šimsa, M. et al., *Návrat metafyziky? Diskuse o metafyzice ve filosofii 20. a 21. století*. Praha, *Filosofia* 2009, s. 377–388) Kouba píše, že pro „moderní filosofii“ je „idealismu[s]“... snad filosoficky proveditelný, ale je v rozporu s běžným způsobem, jak skutečnost chápeme a mluvíme o ní, a v tomto ohledu naší zkušenost nevysvětluje“ (s. 379). Cesta, kterou navrhuji, není „idealistická“ v tom smyslu, že skutečnost tu netvoří, neklade žádný „duch“ či „subjekt“, původní je pro ni prostě situace. Přesto je alespoň na nějaké rovině, „v rozporu s běžným způsobem, jak skutečnost chápeme a mluvíme o ní“. To ale po mém soudu neznamená, že nedokáže „naší zkušenost“ vysvětlit – dokonce mám za to, že vysvětlit ji dokáže i takový či onaký idealismus, a jeho problematičnost pro mě tkví spíše v jeho nedostatečné filosofické (resp. fenomenologické) *průkaznosti*.

hraje souvislost všeho, co v ní stojí vůči mně. *Významové* rámce či „prostory“, které každá situace zahrnuje – a jeden takový sama tvoří –, mohou, ale nemusí mít různé a různě silné vztahy k specifické prostorovosti fyzických věcí a těl a k různým uspořádáním v jejím rámci.

Když se chci několik hodin věnovat nějakému problému a pak mám vyrazit na návštěvu, v případě zdaru se během volných hodin jen zintenzivní, dostane do popředí dlouhodoběji probíhající pohyb v prostoru dané problematiky, zda budu při promýšlení chodit, či ležet, je vedlejší. Možná se od problému nebudu moci odpoutat, ani až hodiny či slunce ukáží, že je čas jít, bude mě zaměstnávat i cestou na návštěvu a za příznivých okolností i na návštěvě, snad dokonce k diskusi o něm strhnu i hostitele. Cesta tramvají mi však možná poskytne vhodnější „prostor“ pro jiné úvahy či činnosti, můžu během ní kupříkladu odpovědět na maily, v nichž třeba s různě se překrývajícími kruhy přátel řešíme jiné, vzájemně se často překrývající problémy. Možná se ale během vyhrazených hodin myšlení pořádně nerozběhne, budu utíkat k jiným činnostem, budu už předem myslet na návštěvu a na to, co bych rád prohodil s hostitelem. Tak jak tak, v tramvaji možná alespoň na chvíli ztratím ponětí, kam jedu, jaké je roční období nebo kolik je mi zhruba let a kde bydlím, případně se ztratí i tramvaj a situace se smrskne jen na pohyb mezi nepředmětnými tlaky, intenzitami, rytmy a výzvami. Ty nás v nějakém smyslu vposled vedou, i když jsme zároveň obklopeni vyhraněnými svébytnými „jsoucný“.

Každá dílčí situace je vnořena do situace nejširší (nikoli ve smyslu širě v prostoru fyzických jsoucn), ze které (nebo i z nějaké ne ještě nejširší, ale přece nějak „širší“) může vzejít podnět k zásadní proměně či „rozplynutí“ situace dílčí. Filosofická problematika se v tramvaji může náhle projasnit záhadným zapůsobením zvuku neznámého původu, nebo její neprůhlednost zmizí poté, co se „do tramvaje“ vynořím zpět ze situace mnohem elementárnější, do níž jsem se předtím propadl. V krajním případě také může být – dojde-li k nějaké obzvlášť významné nečekané události – na místě relativně svébytné pohyby, významové celky, resp. situace přeuspořádat a návštěvu na poslední chvíli s omluvou zrušit, nebo se „sejít“ jen „na Skypu“.³²

32 Právě komentovaný příklad přebírám z Koubovy studie „Fenomén jako konflikt v bytí“ (In: Kouba, P., *Život rozumění*, c.d., s. 151–164, viz zejm. s. 158–159) a naznačuji trochu odlišnou analýzu. Koubův velice hutný, až zkratkovitý, snad „metaforizující“ rozbor se mi při vši pozoruhodnosti zdá trpět jakoby nediferencovaným a snad trochu „nekritickým“ přijetím „času“ a „prostoru“ jako těch neomezených dimenzí, do kterých věci vposled patří, které se v nich „zauzlují“, přičemž není diskutováno postavení fyzických věcí a místního pohybu ve významovém celku (tj. v situaci), resp. v různých významových celcích. Rozdíl vůči pojetí, které navrhuji, tkví snad už v tom, že „svět“, který tu Kouba přijímá za nejzazší rámec, není úplně totéž, co situace či osud, které navrhuji za základní rámec brát já. (A navrhuji teprve analýzou nejrůznějších podob situace zjišťovat, jaké má konstitutivní momenty, potažmo které dimenze se

Zmapovat tvářnost dění osudu systematicky by každopádně byl rozsáhlý úkol.

* * *

Připomněl jsem už dva požadavky, které Kouba zhruba v posledních dvou dekádách klade na filosofii – pochopit, v čem opravdu žijeme, a myslet bytí jednotlivého jsoucího. (Pokusil jsem se naznačit, proč je považuji za obtížně slučitelné, přinejmenším pokud by bytí jednotlivého jsoucího mělo hrát ve filosofickém myšlení nějakou zásadnější roli.) V textu „O nutnosti krize“ Kouba ale ještě píše: „Význam filosofie [tkví]... v tom, jakou roli hraje v našem konečném bytí zde a nyní. Musíme-li se dnes znovu a radikálně ptát..., pak... proto, abychom *více byli*...“³³ Fenomenologicky motivované opuštění ontologie ve prospěch věnování se osudu se bude v tomto směru muset případně osvědčit během dlouhých let. Fenomenologické myšlení Pavla Kouby bude každopádně takový pokus provázet jako mimořádně cenná alternativa, v tomto směru už výborně prověřená.

(pokr. pozn. č. 32) zauzlují ve „věcech“ každé situace, které jen v situacích některých typů atd. – K tomu by patřilo i rozlišit různé fenomény či vrstvy a stránky fenoménů, kterým v různých souvislostech říkáme „prostor“ a „čas“.)

Je ale dobře připomenout, že konkrétně stať „Fenomén jako konflikt v bytí“ představuje velice zhuštěně dílčí námitky vůči koncepci Finkově, přičemž možná zhruba přistupuje na jeho identifikaci základních „světových dimenzí“.

33 Kouba, P., O nutnosti krize. In: týž, *Smysl konečnosti*, c.d., s. 141. Pro pořádek – jde o text poprvé vydaný roku 1996, tedy starší než Koubovy první texty k projektu hermeneutické ontologie.